

TANRICILIK VE TANRI KELİMELERİNİN LEKSİK ANLAMI

The Lexic Meaning of the Word “Tanrı”(God) and “Tanrıcılık”(Religion of Tanrı)

Rehman GULİYEV*

Özet: *Mekalede Tanrı kelmesi bütün mana boyutları ile birlikte araştırılmıştır. Burada Tanrı kelmesi ifade ettiği esas mana bağlamında ele alınmıştır. Araştırma kelmeni ait olduğu dini sistemin içinde, Tanrıcılık dini değerleri ve terminolojisi içinde yapılmış, kelmenin anlamları yanıtlanmıştır.*

Anahtar kelimeler: *Tanrı Kelmesi, Tanrıcılık, Din, Leksik, Anlam.*

Abstract: *In the article the meaning of the word “Tanrı” (God) was investigated. Question has been looked in at the context of religions of “Tanrıcılık”. Such approach to the problem gives an opportunity to explain the lexico-semantics features of the word “Tanrı”.*

Key words: *Word “Tanrı” (God), Tanrıcılık religion, lexico-semantic.*

Günümüzde maneviyatımızın, milli Türk düşünce tarzının uyandığı bir zamanda Türk tarihinin, Türk kültürünün, Türkün geçtiği uzun ve keşmekeşli hayat yolunu öğrenmek tarihçilerin, edebiyatçıların, dilcilerin, arkeologların ve nihayet tüm Türk vatandaşının görevidir.

Şunuda belirtmeliyiz ki bu sorunlar hala çözülmemiştir. Doğrudur, bilim adamlarımız bu sorunlarla ilgilenmişler. Son yıllardaki siyasi ekonomik sorunlar bu konuyla daha yakından ilgilenmeye neden olmuştur.

“Tanrıcılık” dini türkolojide hala gündemde olan bir sorun olarak kalmaya devam eder, kelimenin yapısını ve manasını açıklamak sorunlara ve tartışmalara neden olmuştur.

Günümüze kadar “Tanrıcılık” dini çok az araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Yahudi, Hristiyan, İslam, Budizm tüm bunlar herkese belli olan ve herkesin algıladığı terimlerdir. İki bin yıl bütün bu dinlerden de önce belli olan akaitler puta tapma ve hurafeden doğmuş güya bu itikatlar akli bozgunluktan kaynaklanmıştır.

* Bakü Kafkaz Üniversitesi

Tanrıçılık dini Hint, İran semit dinlerin annesi, felsefi talim gibi Hristiyanlıktan 4 bin yıl önce meydana gelmiş eski dindir. Bu din Mısır inançlarını etkilemiştir.

“Büyük Türk Klassikleri” kitabının yazarı “bu dinin yani “Tanrıçılık” dininin temel özelliği Tanrı dediğimizde sadece Türk Tanrısını anlamağımızdır”. Türkler ona ibadet eder, dua eder, kurban keserlerdi. Bu, milli bir dindir.

Dilin benimsenilmesinde diyalektik özellikler onun kullanılması ve gelişmesi, tarihe yaklaşma demektir.

Bu fikri daha yarım asır bundan önce Kazak filolojisinin kurucusu profesör N. K. Jubanov (1899 – 1938) onaylar. Kazak dilciliyinin kurucusu şöyle söyler: “Her hangi bir kelime, her hangi bir milletin, taifenin dilinde belli değişikliklere uğrar, dil özellikleri bozulur, genel milli özelliklere yaklaşır. Zaman geçtikçe farklı farklı milli kurumlar tarafından zor anlaşılır, ama bu zor anlaşılan kelimelerin, örneklerin öğrenilmesi, anlaşılması dil olaylarının genezisinin öğrenilmesi için önemlidir. Şunu da belirtelim ki bu değişikliklere uğramış kelimeler seleflerin malzemelerine bakıldığında doğru söglendiğini görüyoruz.

Jubanov’a göre sesler kelimenin etrafında değil kelimelerin kendileridir. Şöyleki farklı farklı somut seslerin tarihini öğrenmek farklı somut kelimelerin değişilmesinin tarihini de öğrenmek gerekir.

“Tanrı” kelimesi dil tarihinin öğrenilmesi açısından önemlidir. Genellikle bu kelimenin kelime yapısı hakkında dünya Türkologları, araştırmacılar çeşitli fikirler söylemişler.

E. Jubanov, A. İbatov kendi araştırmalarında Tanrı kelimesi iki kelimedenden tan – “sabah şafakı”, inir – “akşam şafakı”ndan oluştuğunu söyler. Güya bunlar nöbetleşerek yerin rahatlığını korur. Nöbetleşme hava karalmaya başladığında değişir yani gün batanda.

Halk etimolojisine göre eşit olan tan ve inir isimleri her yerde farklı telaffuz edilir: yani tan – inir bir birleşmeyle tenir, tenri gibi okunurdu.

Eski Mayya metinlerinde Tangaloa, Tui tonga ilahlarının ismi geçer. Evreni üç yere – gök, yer, yeraltıya ayırarak mitolojilerde yukarı ile aşağının karşı durması belirlenir. Yukarı kısım İlahiler, ölümünden sonra belli insanlar içindir, aşağı kısım ölümler için, kalan kısım ise insanların yaşadığı yerdir. Sibir ve İskandinav mitolojisinde sonuncu kısım orta dünya olarak geçer.

Yukarı ve aşağının karşı durması sonucunda Tanrının amacı ortaya çıkar. Çeşitli milletlerin dillerinde İlahi kuvvet çeşitli mitolojilerde tasvir edilir. Şunu da belirtelim ki tarihi bakımdan yakın olan milletlerde mitler birbirine çok uygundur.

Örneğin: “Manas” Kırgız destanında “Yer – yer bolğanda, su – su bolğanda” (ne zamanki yer yer oldu, ne zamanki su su oldu) cümlesi Gültekin`nin kabri üzerindeki yazını hatırlatır. Ne zaman ki yukarıda gök yüzü meydana geldi aşağıda ise gri toprak oluştu”.

XI–XIII yüzyıllardan başlayarak günümüze kadar edebiyatta bizi ilgilendiren “Tanrı”nın kelime yapısı araştırılmıştır. M. Kaşgarlı “Tanrı” kelimesinin üç manasını göstermiştir: 1. Allah, 2. Gök, 3. Büyük.

V. V. Radloff’un lüğatinde bu kelime üç tür gösterilmiştir: tanrı, tengri ve tanrı (türk alfabesiyle). Birinci iki kelime aynı manalı “Allah” (Goft) gibi tercüme edilmiştir. Eski türk kelimesi olan tanrı ise “gök” gibi (Der hammel) ve Allah (Goft) gibi tercüme edilmiştir.

“Gök tanrı” ifadesini araştırmacılar “gök, sema gibi” Türk tanrısı kelimesini ise Türklerin Tanrısı gibi açıklamışlar.

Günümüz Türk dillerinde Türk etimolojisinin araştırılmasında fikir ayrılıkları yoktur. Bazı fonetik değişiklikler göz önünde bulundurulmazsa tabii. Örneğin, İ. Velihanov bu kelimeni tengri gibi göstermiştir. “Moğolca – Rusca lügat” te tengri “Sema ve Allah” gibi gösterilmiştir.

Vasilev Moğolca “tengri” ve Çince “tyanış” gibi açıklar yani her ikisi “sema” manasına gelir.

Eski Kıpçak dili abidesini araştıran araştırmacı T. Arınov: “Attuxve” de Çince den geçmiş bir kaç kelime vardır. Bellidir ki tenri kelimesi iki kökten oluşur.

Тянь – sema, рин – insan. Çince de bu kelime şöyle anlam taşır: “Gökte (semada) yaşayan”. Araştırmacının fikirleriyle razılaşmak bir az zordur.

Şair O. Süleymanov Türk tanrı kelimesini eski Şumer güneşinin Allah tengeri (dingir, tingiri) olduğunu söyler. Aynı dine ait olan kelimelerin kelime yapısını şöyle çeşitlendirir: insan ve Allah. O, Şumer ve Türk dillerinin ilişkisini Ümedeni govuçuk” gibi belirler. Örneğin, Şumer dingir (demer) kelimesini Türk tengir/ tengri/ dangir/ tenir/ tanir/ kelimeleriyle uygunlaşmasını gösterir ve bunlar hepsi “Allah”, “Sema” demektir. (Guşak tengir (deniz) kelimesinden başka) o, hatta Şumer tingir tigr – çay ismini teengiz/ teniz, dengiz/ deniz, büyük ırmak manasıyla karşılaştırır.

N. K. Antonov'un araştırmalarına göre tanrı kelimesi "dan yeri" gibi izah edilir. Tararınev ise bu fikirle karşı çıkar.

"Tanrı" kelimesi Altaylarda tengri, tengeri, Hakaslarda tıgir, ter, Tuvinlerde deer, uvaşlarda tura, Yakutlarda tangara, Moğollarda tenger, Buryatlarda tengeri, ten – gri, Kalmıklarda tengor, şorlarda tegor gibi kullanılmıştır. Göründüğü gibi bu varyantlarda ta (to, tu, tı) kalır bu da ykseklığe ulaşılmazlığa işaredir.

"Tanrı" kelimesi bir çok kaynaklarda "Gök Tanrısı" manasında kullanılmıştır. Budizm, Maniheizm ve İşlam kaynaklarında bu kelime genellikle "Allah" olarak kullanılır.

"Gök Tanrısı" manasında şamanlarda, Moğollarda farklı kullanılmıştır (lgen, Hürmüz). "Tanrı" kelimesinin ilmi edebiyatta da açıklaması verilmiştir. Bu açıklamalar çeşitli milletlerin araştırmacıları tarafından izah edilmiştir. Bana yle geliyor ki yukarıda bahsettiğimiz gibi bu dünya dinlerinin "Tanrıılıkla" bağlılığından tüm dünya dinlerinin bu dinden neşet bulmasından kaynaklanır (ilk din gibi).

Araştırmacıların bazıları "Tanrı" kelimesini ikiye ayırır: Tanrı "gök", "sema" anlamını ifade eder, rı ise yn bildiren mitoloji özelliktir. Yani Tanrı – yüzü gök yüzüne doğru anlamına gelir. Tan (rı) ın gök, sema anlamı dilimizde "dan söküldü", "dan ulduzu" kelimeleri kalmıştır. M. Kağamkatlı "Alban Tarihi" eserinde "tanrığanhan" kelimesini kullanmıştır. Günümüz Asya'da "Hantengri" var, göklere yakın olduğu için Türkler Tyan – şan`a Hantengri demişler.

"Uze Türk tenrısı, türk iduk yeri – subı ana timis Türk budun yok bolmazun (yukarıda Türk tanrısı, kutsal Türk yeri – suyu bunca demiş Türk halkı yok olmasın). "Gültekin" abidesinden verdiğimiz örnekte Türk Tengrisi kelimesi yerinde kullanılmış bir ifadedir. Yaradan birdir, tektir.

Hristiyanların yaratana inandıkları Begi, Mslamanların Allah`ı, Budizmin Buda`sı, Yahudilerin İda`sı, şumerlerin Dingir`i var. Tengri bu manada Türk tanrısıdır. Eğer Türkler cesaretle Yaradana Türk Tanrısı söylemişlerse, demekki bu sadece Türklerin olmuştur. Kıyaslamak için hatırlatalım ki Araplar hiç bir zaman Arapların tanrısı, Ruslar Hristiyanların Bogu sylememişlerdir (Bununla ilgili yukarıda bahsedtik). Türkler sadece Yaradana kutsal saydıkları tüm varlıklara tanrı söylememiş, Tanrıya benzetmişlerdir. Yani anne babaya annem babam söylediğimiz gibi Türklerde Müslüman olduktan sonra bu kelimeni kullanmışlar.

Günümüz yazarların hemen hepsi kendi eserlerinde Allah ismi ile beraber Tanrı kelimesini de kullanmışlar. Halk dilinde, diyalektlerimizde, şivelerimizde bu inancın (Tanrıılığın) daha eski köklerini bugün görmekteyiz. Tanrı Türk kelimesi

Türk fikirlerinin ürünüdür. Çünkü başka dillerden dilimize geçen kelime, terim, fikirler hafzalarda bu kadar kalamazdı. Peki neden Türkler Tanrıya Gök Tanrısı demişler?

Türk yüzünü yukarıya doğru yönelmiş ve semanın mavi olduğunu görür ve bunun içinde Gök tanrısı demişler (eski Türçede Tengri “Sema” demektir).

Yze gök engri acpa yağız yir kıluntukta – (yukarıda gök, sema, aşağıda yer yarandıktı) Türk kendini Tanrı çocuğu ve kendine Gök Türk demiş. Bütün eski Türk abidelerinde biz bu anlamla karşılaşırız.

Tarihen putlara tapan Türkler Allah`a tengri demiş. Bu kelime onların kutsal bildiği “Altun – yoruk” kitabesinde yazılmıştır. Bu kelimeye biz uygurların tapdıkları “Mani” dinine ait kutsal “Hua Stuanift” abidesinde de karşılaşırız. Bana göre “Tanrıcılık” dininin de kutsal kitabı olmuş ama bununla ilgili söz söylemeye hakkım yoktur. Düşünüyorum ki yakın gelecekte bu kutsal kitab hakkında kesin bilgiler Türkolojiye, ilme belli olacaktır.

Yukarıda söylediğimiz gibi Tanrıcılık dini bütün dinlerdden önce yaranmış bütün başka dinler için kaynak olmuştur.

Hristiyanlığın yaranmasına dört bin yıl kalmış “Tanrı” dini felsefi ilm gibi biçimlenmiştir. Dünyada bir tek dindir ki ne onu tebliğ eden ne de kitabın ilk sayfası olmuştur.

Bana göre Türklerin Müslüman olması hala kaynaklarda yalnız bilgiler verilmiştir.

Tanrıcılıktan İslam`a geçit Türk düşünce tarihinin en önemli sorunlarından olmuş ilk olmasına rağmen hakkiyla araştırılmamıştır.

VII yüzyılın başlarından itibaren Müslüman Araplarla Türkler arasında yakınlaşma başlamıştır. Aynı zamanda Türkler arasında İslamlaşmanın izleri görülür.

Şimdiye kadar bize belli olan kaynaklara göre güya Türkler İslam`ı kılıncın etkisiyle kabul ettiklerini bunun içinde Türklere “Kılıç Müslümanları” demişler. Bu fikirlere tamamiyle karşıyım Türklerin fikirleriyle İslan dini arasındakı yakınlık Türklerin anlayarak İslamı kabul etmesine neden olmuştur. Böyle söylemelerinin sebebi ilk zamanlarda İslam ordusu İslamın kurallarına uymadığı için ve insanlardan vergi talep ettikleri için sık sık iç savaşlar olmuştur.

751 yılında Müslamanları Osta Asya`dan çıkarmak için gelen Çin ordusu ile İslam ordusu arasında o dönemin en büyük savaşı çıkar ve bu zaman Türkler Müslümanlar tarafında savaşmışlar.

Türkler arasında İslamı ilk kabul edenler Volga ve Kazan coğrafyalarındaki İtil Bulgarları olmuştur. Türklerin İslamı kabul etmesi bütün dünya tarihçilerini düşündürülen konulardan olmuştur. Çeşitli fikirler ileri sürerek milleti buna inandırmaya çalışmışlar.

Her şeyden önce inam, inanç anlayışındaki yakınlığa dikkat etmek gerekir. Biz yukarıda türklerin tek Tanrıya inandıklarını söylemiştik.

Tarihçilerin söylediklerinden “Türkler her zaman tek Tanrıya inanmış, ve Arapların da aynı bir Allah’a inamları onların dinini kabul etmesine neden olmuştur”.

Türklerin daha önceleri kendilerine uygun olmayan dinleri kabul etmemişler. Hatta Göytürk hakanı Tapu han Budda dinini kabul etmiş halk ise bu dini kabul etmemiştir. Türklerle Müslümanların kültürü dini fikirleri arasında olan yakınlık Türklerin İslamı kabul etmesini kolaylaştıran özelliklerden olmuştur.

Mençu Kagla'nın İslam büyük elçisine söylediği sözler: “Tanrıçılık” dini ile İslam dini arasındaki yakınlık bir daha gösterir ki: “Biz tek bir tanrıya inanıyoruz. Onun emriyle yaşar ve ölürüz. Bu dünyada ve ahiretteki azap ve mükafatlar Ona aittir. Tanrı görünen ve görünmeyen her şeyin yaratıcısıdır”.

Kuran ayelerinin birinde Allah insanlara iyilikler yapmaya, fakirlere ve yetimlere yardım etmeğe davet eder. “Gültekin” abidesini ve yahut diğer eski Türk abidelerini hatırlayalım. Orada da bu davet yer alır. Türklerde kurban kesmek daha eski zamnalardan olmuştur. İslamda kesilen kurbanın Eski Türklerde kesilen kurbanla yakından ilgisi vardır.

Bir daha hatırlayalım ki tanrı “sema” anlamındadır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi “Gök menşeli”, “Sema oğlu” ifadeleri fikirlerimizi onaylar.

Allah – Tangri gibi kullanılmış direk göke semaya ünvanlanmıştır. Yan Tengri – Allah dediğimiz semanın, göklerin kendisidir. Allah İslam dinine göre ona inananların kalbindedir. Peki neden dua ettiğimizde Müslüman gök yüzüne döner? Sadece biz Müslümanlar değil Hristiyanlarda, Yahudilerde, Buddistler de bunu yapar. Ama hiç kimse bunun farkına varmaz, Allah'ı gökte aramak sadece eski mitoloji izlerdir.

O. Süleymanov Türkologları birbirleriyle konuşmalarını anlatır: “12ci yüzyılda Moğolların yendiği Kıpçakların bir kısmı Macaristan'a gitmiştir. 20 yüzyılda bu azlık kendi dilini, isimlerini unutmuş Hristiyanlık dinini kabul etmişlerdi. Onlar kilisede döner oturur ve dua etmeğe başlar. “Tengri, Tengri aman! Tengri, Tengri aman” demişler”.

KAYNAKLAR

1. O. Süleymanov, “Az – ya”.
2. “Büyük Türk Klassikleri” – 1, “Din”.
3. Bak: «Проблемы этимологии тюркских языков», Алма – Ата, 1990, с. 316
4. Bak: Конорзов Ю. В. « Иероглифические рукописи майя», М – 1975, с. 226 - 257
5. «Монголо – Русский словарь» Под ред. Михайлова Г. Н. М – 1940.
6. Bak: «Проблемы этимологии тюркских языков» с. 322
7. “Gültekin” Büyük abide, 10 – 11 çizgi, 3 ve 4. Satırlar.
8. Bak: “Gültekin” Büyük abide 1 çizgi
9. O. Süleymanov, “Az – ya”, Alma – Ata, 1989.
10. N. Ceferov, “Edebi Tenkit” dergisi, N – 1, 1992, s.113.
11. “Büyük Türk Klassikleri”, “Din”, s.8.